

olarak bilinen Bolşeviklerin elinden feci tarzda öldürülen, Polonya asıllı Müslüman Türk lider Yurali Ağayev'in ismine şartlı olsa da açıklık getirilmemiştir. Bu zatın ismi şerifi mesela kitabın bazı sahifelerinde Yurali Ağayev, Hidayet Yurghul-Ağa (s. 128) başkalarında Hidayet Yurgul (s.132), Hidayet bey Yorgulu (s. 139) olarak geçiyor. Rusça kısaltılmış kelimelerin bazıları da doğru deşifre edilememiştir: "Sovnarkom" (yani Sovyet narodnih komisarov) Sovyet halk komitesi değil (s. 124), belki halk komiserleri sovyeti veya halk bakanları şurası olarak tercüme edilmelidir. "NKVD" de KGB'nin eski adı değil, belki İçişler Halk Komiserliği "Narodni Komissariat Vnutrennih del" olup, Yosif Stalin döneminde bu bakanlığın cezalandırma işlevleri sınırsız şekilde genişletilmiştir.

Tabi ki, araştırmanın geniş çapından dolayı bu ve benzer eksiklerin olması doğaldır ve kitabın kıymetini olumsuz etkileyecek nitelik taşımamaktadır. Hulasa olarak denebilir ki bahs ettiğimiz eser kapsamlı araştırma sonucudur. Beyan üslubu mükemmel, zengin tarihi verilerin başarılı bir sentezidir. Sadece uzmanlara değil, Atayurt Türkistan'ın yeni tarihine ilgisiz olmayan herkese tavsiye ederim.

Kutlukhan Şakirov

Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine (*el-Meârifu't-Akliyye*)

İmam-ı Gazzali (haz. ve çev. Ahmet Kamil Cihan)
İnsan Yayınları, İstanbul 2002, 95 sayfa.

Bir toplum içinde yaşamak için mutlaka başkalarıyla kurulması gereken sağlıklı bir iletişime ihtiyaç vardır. İnsanlarla iletişimi sağlayan en önemli vasıta "konuşma"dır. Konuşulan şeylerin anlamlı olması için konuşmanın arka planında yer alan "düşünme" safhasına ihtiyaç vardır. Konuşma ve düşünme arasında bulunan bu yakın irtibat, konuşmanın en basit tanımında bile kendini göstermektedir. Buna göre konuşma, düşünülen şeyleri başkalarına aktarma anlamına gelir. Konuşma sayesinde ferdin zihin dünyasından koparak insanlığa malolan düşünceler "yazma" yoluyla kalıcı hale gelmekte ve nesilden nesile intikal etmesi sağlanmaktadır. Düşünme, konuşma ve yazma yoluyla bir anlamda insan olmanın gerekleri de yerine getirilmiş olur. Zira sayılan bütün bu yetenekler insanlara yaratıcı tarafından bahşedilmiş, onlardan varoluş gayelerine uygun bir şekilde bu yetenekleri kullanmaları istenmiştir. İşte tam da bu noktada karşımıza düşünmenin, konuşmanın ve hatta yazmanın ayrı ayrı amaçları olduğu/olması gerektiği ve bu itibarla insanda varolan bütün

bu özelliklerin sıradan ve amaçsız bir şekilde kullanılamayacağı gerçeği çıkar. Konuşma ve yazma düşünceye dayalıdır, düşünce ise zihinsel bir faaliyettir. İnsanın zihin dünyasını tamamen kontrol altında tutması zor olsa da, düşüncelerin sınırlandırılması ve yönlendirilmesi bir yere kadar insanın elindedir. Bununla birlikte, burada asıl söz konusu olan düşünme şekli, bilfiil düşünme, yani zihin dünyasından çıkarak konuşma ve yazma haline dönüşmek suretiyle aktif hale geçen ve bu nedenle de aklın nüfuzunu gerektiren düşünmedir. Gazzâlî (ö. 505/1111)'ye ait olan bu eserin *el-Meârifü'l-akliyye* şeklinde başlıklandırılması da düşünme, konuşma ve yazma safhalarında aklın rolüne ve işlevine işaret ediyor olması sebebiyledir.

Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine başlığını taşıyan elimizdeki bu eser, İslâm düşüncesinde çok müstesna bir yere sahip olan Gazzâlî'nin *el-Me'ârifü'l-akliyye* adlı eserinin Dr. Ali İdris tarafından hazırlanan tahkikli neşrine dayanarak yapılan tercümesidir. Mütercim Ahmet Kamil Cihan yaklaşık doksan sayfadan oluşan bu küçük esere giriş mahiyetinde yazdığı takdim yazısında kısaca eseri tanıttıktan sonra, ana konulardan olan düşünme, konuşma ve söz hakkında Gazzâlî'nin genel yaklaşımlarını vermiş ve bunlarla ilgili çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Eser düşünme, konuşma, söz, yazma ve eserin kaleme alınmasındaki hedefle ilgili bilgilerin yer aldığı beş bölümden oluşmaktadır. Düşünme, konuşma ve yazmanın amacı, yöntemi ve gayesi hakkında temel bilgiler veren Gazzâlî'nin bu eserinde Birinci Bölüm "Düşünme" konusuna ayrılmıştır. Bölüm ne?, niçin?, hangi?, sorularından oluşan varlık, mâhiyet, neden ve bir şeyi o şey kılan vasıfla ilgili felsefenin temel sorularını sormakla işe başlar. Bu durum hem düşünmenin hakikati ve mahiyetine, hem yöntemi ve amacına, hem de buradaki irtibat noktaları esas alındığında "bir düşünme biçimi" olarak tanımlanabilecek olan felsefe ile düşünme arasındaki irtibata dikkat çekmektedir. Bu bölümde düşünmenin asıl gayesi "yaratıcının rubûbiyyetini düşünmek" şeklinde özetlenmiş, düşünmenin yetkinlik belirtisinin iman olduğu vurgulanmıştır. Düşünme ibare, lafız, harf ve seslerin sıralanışından ibaret somut bir biçim olarak değil, insan aklının şekilsiz, cisimsiz, hakikate götüren soyut bir zihinsel işlevi olarak kabul edilmiştir. İnsan aklının bir niteliği olan düşünme hali konuşma ve söze temel teşkil eden değerli bir vasıf olarak da ifade edilmiş ve adeta insanın amacı ile düşünmenin amacı özdeş hale getirilmiştir.

İkinci bölüm anlamın düşünceden çıkıp söze yaklaşmış hali olarak tanımlanan konuşmaya ayrılmıştır. Düşünme ameliyesinin ardından gelen bu safha, aynı zamanda düzenli, tam ve bilfiil düşünmenin adı olarak da

ifade edilmiştir. Bu bölümde düşünme ve konuşma konuşanın özüne ait vasıflar olarak belirtilir.

Üçüncü bölüm “konuşmanın anlamını ve ifade edilenin faydasını gösterir bir şekilde başkasına aktarma hadisesi” olarak tanımlanan söz konusuyla ilgilidir. Bu tanımlama hem konuşmanın vasıfları, hem de gayesine ilişkin ipuçlarını taşır. Söz bir başka açıdan “harflerle bitişerek düşünme haline gelen anlamların dil kanalıyla dışarıya aktarılması” olarak da ifade edilmiştir. Bu tanımda ise anlam, düşünme, konuşma ve söz arasındaki irtibat noktaları veciz bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Dördüncü bölüm insanların zihinlerinden doğan melekeleri kaydedip koruması anlamına gelen yazmaya ayrılmıştır. Yazma sayesinde insanlığın ortak mirasının nesilden nesile intikali sağlanmış olur.

Gazzâlî’ye göre bütün bu özellikler kişiden kişiye değişiklik arzeder. Çünkü insanların düşüncesi, basîreti ve zihinleri arasında fark vardır. Ve bu farklılık onların din konusunda ayrılmalarına sebep olduğu gibi bir çok konuda aralarında çıkan ihtilafların kaynağını oluşturur. Her insan aklı oranında tasavvur eder, tasavvur ettiği oranda anlar ve anladığı oranda ifade eder. Kalplerini, gözlerini ve kulaklarını kullanmadıkları için Allah katında sağır ve dilsizler olarak nitelendirilen insanların yerilmesi bu yüzdendir.

Gazzâlî, bu eseri yazma amacını insanların Kur’ân ayetlerinin mahluk olup olmadığı konusunda ihtilafa düşmeleriyle irtibatlandırır. Görülen odur ki burada ön plana çıkan asıl sorun, tarih boyunca müslümanların zihnini meşgul eden meselelerden biri olan ilahî vahyin beşer âlemine intikali ve yaratıcıya ait olan bir kelâmın insan tarafından nasıl anlaşılacağı noktasında söz konusu olan ihtilaflardır. Bu nedenle de, düşünme, konuşma, söz ve yazma şekillerinde insan için geçerli olan bu temel yapının yaratıcı sözkonusu olduğunda benzer ve farklılaşan yönleri üzerinde ayrıca durulmaktadır. Buna göre, yaratıcı söz konusu olduğunda düşünmeden bahsetmek hiç mümkün olmadığı gibi O’nun ilahî kelâmı ile beşere ait konuşma arasında büyük farklılıklar olduğu ve bu itibarla her birinin kendi varlık düzlemlerinde ele alınarak incelenmesi gerektiğine dikkat çekilir.

Çalışmayı çeviren ve yayına hazırlayan Ahmet Kamil Cihan metin içinde çeşitli kelimelerin Türkçe karşılıklarını kullanmayı tercih etmiş ve bu seçiminin de kavramları Türkçeleştirme gayretinin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Yazı dilinde Türkçe kelimelerin seçilmesi oldukça önemli bir hassasiyettir ve her zaman için takdire şayandır. Ancak sık sık rastladığımız bu tür Türkçeleştirme gayretlerinin kabul görmesi ve asıllarının yerine geçmek üzere tercih edilen yeni sözcüklerin kavram

haline gelerek yaygınlık kazanması için, Türkçe dil kurallarına ve kullanıma uygunluk yanında, asıl kavramın anlamını bütünüyle yansıtmayı yansıtmadığına özen gösterilmelidir. Aksi halde tercih edilen yeni kavram hem aslını karşılayamaması nedeniyle taraftar bulmayacak, hem de metin içinde istenmeyen anlam kargaşalarına sebep olacaktır. Mesela “ma’kulât” lafzının “düşünülürler” şeklinde Türkçe’ye aktarılması akli bütünüyle düşünceye indirgeme anlamına gelir. “Nutm”un “düşünce” şeklindeki tercümesi bile yetersiz iken böyle bir indirgeme Gazzâlî tarafından aklın fonksiyonlarından biri olarak görülen “nutk” kavramını akıl ile özdeş halde sunma şeklindeki açık bir hatayı beraberinde getirecektir. Üstelik mantık literatüründe kavram olarak yerleşen ma’kulât lafzı ism-i mef’ul sığasının çoğul şeklidir. Bunun karşılığı olarak ortaya atılan “düşünülürler” sözcüğünde bulunan çoğul takısı atıldığında geriye kalan ifade (düşünülür) nâdir rastlanan bir dil tasarrufudur ve tek başına kullanıldığında okuyucuda aslından farklı anlamlar çağrıştıracaktır.

Emine Yanımbaş

İslâm ve Çağdaşlık: Fikri Bir Geleneğin Değişimi

Fazlur Rahman (trc. Alpaslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaşoğlu)
Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1994, 240 sayfa.

İslâm dünyası son birkaç asırdan bu yana modern durum karşısındaki tavrını belirleme konusunda zihin karışıklığı yaşamaktadır. Çağdaş müslüman mütefekkirler yaşanan duruma modern olandan daha insani, daha ahlakî, daha adil, daha etkin İslâmî bir çözüm bulma hedefinde hem fikir olmalarına rağmen, bunun yöntemi konusunda oldukça farklı yaklaşımlara sahiptirler. Bu bağlamda fikir yürüten yüzyılımızın önemli şahsiyetlerinden biri de Fazlur Rahman’dır. Özgün adı, *Islam and Modernity: Transformation of and Intellectual Tradition* olan Alpaslan Açıkgenç ve Hayri Kırbaşoğlu tarafından Türkçe’ye *İslâm ve Çağdaşlık: Fikri Bir Geleneğin Değişimi* adıyla tercüme edilip yayımlanan Fazlur Rahman’ın bu eseri de sözü edilen fikri çabanın bir ürünüdür.

Kitapta Türkçe tercümeden önce A. Açıkgenç Fazlur Rahman’ın hayatı, genel görüşleri ve eserleri hakkında sistematik bilgi sunmaktadır. ‘Giriş’ bölümünde Rahman genel olarak İslâm geleneğinde Kur’an’ı anlamaya yönelik usullerin tenkidini yapar, çağdaş dünyanın sorunlarına cevap verebilecek yeni bir yorum bilim metodunun gerekliliğine işaret eder ve önerdiği metodun ana unsurlarına temas eder. ‘Kültür Mirasımız’